

ЈОВАН ДЕЛИЋ

ИСПОД ПРАДЈЕДОВЕ ОПАКЛИЈЕ

О роману „Обитељ” Захара Прилепина

И прије романа *Обитељ* Захар Прилепин је имао статус класика савремене руске књижевности, а овим романом је свој статус не само учврстио већ и високо подигао, наслањајући се на велику традицију руских писаца који тематизују историју – на Лава Толстоја, Леонида Леонова, о коме је написао обимну књигу, и Александра Солжењичина.

Наслов романа је вишезначан, па уноси истовремено интиман и ироничан тон. Интиман, јер је извор прича и знања о соловецком логору породични предак, прадјед Захар Петровић, који је у логору на Соловцама провео три године. „Ја сам додиривао прадеду, прадеда је гледао у очи свеце и демоне”, стоји у „Ауторовој речи”, и тако је успостављен кратак и близак, присан и лирски пут до историје.

Метафорички речено, Захар Прилепин је извлачио причу испод прадједове opakлије, којом се у срећним тренуцима неколико пута огрнуо и наратор уводне, ауторске ријечи. Та opakлија је, као и прадједова прича о логору, била као старозавјетно предање: „Ну је носило, и није могло да износи седам поколења”, као што се и прадједова прича преноси с кољена на кољено четири генерације и тако је у варијантама живјела и памтила се као усмена књижевност док није записана и коначно уцјеловљена и уобличена: „Истина је оно што се памти”, пише Прилепин. Књижевност памти, роман нарочито.

Ријеч *обитељ* примјерена је наслову и тиме што је на Соловцама прије логора постојао манастир Успења Пресвете Богородице и у њему је живјела јака манастирска обитељ. Соловке су биле острво бијелих галебова и црних монаха. Оснивањем логора ријеч

Обићел проширила је своје значење са интимно-породичног и монашког живота на логорски живот и тако попримила иронично значење. Тако ће писац у већ цитираној оквирној ауторској ријечи записати да је ликове логораша са соловјецких фотографија доживљавао „готово као блиску, мада повремено и рђаву родбину”.

Логори су, уз свјетске ратове и атомску бомбу, једно од најстрашнијих обиљежја XX вијека. Не само Европа – планета је премрежена проклетим авлијама. Тим поводом је српски пјесник Станислав Винавер створио синтагму *евројска ноћ*. Писати о логорима значи проширивати лексику литературе на језик логораша. Прилепинов јунак, пјесник Афанасјев, сања да напише поему у коју би унио логорашке ријечи. Онај ко живи поред кибли, ко види како се на истој тојази за киблу и људски измет уноси казан с кашом, ко једе у смрдљивим кухињама, ко доживљава сву дубину људског пада и понижења, али и отпор живота који настоји да се одржи и продужи, залаже се да се у новој књижевности мора захватити још ниже од нискога стила – „из балеге, из септичке јаме” – и да се тај стилско-језички слој помијеша с узвишеним стилем. Јер тако се креће клатно човјекове судбине; тако посрће, пада и диже се људско тијело и људска душа.

Роман *Обићел* Захара Прилепина тематизује логор на Соловцама из којег ће се развити чувени Архипелаг ГУЛАГ. Његови јунаци су логораша, чувари и руководиоци логора. Прилепин уводи у причу огроман број разноврсних ликова – криминалце, доушнике, љекаре, научнике, умјетнике, монахе, проститутке, спортисте, чекисте, црвеноармејце, милиционере, руководиоце – па чак и оснивача логора, Фјодора Ивановича Ејхманиса. Статус главних јунака имају Галина Кучеренко и Артјом Горјаинов. Остварена је слика Русије с наличја.

Наивна је у логору подјела на робијаше и господаре логора. Живот је устројен тако да робијаше муче сами робијаша; да се они међусобно сукобљавају, туку и убијају. Ништа није једносмјерно ни једнозначно. Наивна је и представа о логору као паклу, сугерише нам ова књига. Људи паклом олако називају свако зло. У логору се, ипак, одвијао живот, често застрашујући, понижавајући, са много смрти, стријељања, смрада, апсурда, али живот у својој разноврсности.

Одржати се, преживјети судбинско *данас* – то је основни принцип логорског живота. „Не смем да клонем. Не смем да цркнем пре времена!” – понавља Прилепинов Артјом. Да би преживио, човјек се навикава на смрад логорске трпезарије, препознајући је као присну вриједност послвије исцрпљујућег рада:

Прожета смрадом и комешањем људи, трпезарија у коју су дошли тек после једанаест сати ноћи, изгледа им као родна, дуго-очекивана, драга кућа.

Елементарно добија на цијени и вриједности. Пошто је појео смрдљиву кашу, Артјом се осјећа много поузданије. Храна добија првобитну, митску цијену. Садржај мајчиног пакетића је читаво благо, а јаје кога нема, које постоји само у јунаковом сну, такво је и толико вриједио да би се из њега вјероватно „излегао златни петлић”. Прилепин изванредно дочарава моћ и немоћ људског тијела. Плотско, тјелесно, пулсира у овом роману. Артјому је и у логору плот „звонила и захтевала живот”.

Прилепинов човјек је изузетно контрадикторно, несавршено и себи непознато биће. Артјом је волио свога оца и сматрао га најбољим човјеком на свијету, али га је у одсудном трену ужаса преклао као овцу. Гаља ће кренути у бјекство с Артјомом, али ће се у тој авантури њихова љубав показати као варка – одуваће је хладни, сјеверни, морски вјертрови – а они једно другом далеки, страни, па чак и глупи, и неспособни. По тој сложености и контрадикторности човјека, као и по дијалогској структури романа, Прилепин понекад подсјети на Достојевског.

Људска природа у логору показује своје страшно, скривено лице. Робијаши се супериорно радују доласку нових несрећника: „Туђи страх их је грејао, радовао.” Жеља за бјекством из логора и затвора је универзална, чак и када се друга обала не види, као што је и универзалан нагон човјека да преживи и да се ослободи. Ту потребу за бјекством и пуноћом слободног живота осјећа и жена која је одлучивала о људским судбинама, жена из врха логорске власти и најуже управе логора, Гаља, Галина Кучеренко, која покушава готово савршено испланирано бјекство са робијашем Артјомом, послије чега и сама пада међу робијаше.

Прилепинов роман се неће памтити по љубавној вези двоје најмоћнијих људи логора, Ејхманиса и Галине – то може бити до баналности предвидљиво – али ће остати незабораван по љубавној вези социјално застрашујуће удаљених и супротстављених људи, по вези која неминовно доводи у питање слободу и социјални статус, па и сам живот жене, Галине Кучеренко и робијаша Артјома Горјаинова. Ријетко је гдје тако показана снага ирационалног, нагонског, еротског као у овој сижејној линији Прилепиновог романа. Та љубав ће одвести Галину у авантуру неуспјелог бјекства са Артјомом, а бјекство до отрежњујућег љубавног охлађења и потонућа међу робијаше. Прилепин је учинио увјерљивим

и истинитим оно што изгледа социјално невјероватно и немогуће. А то може само велики таленат.

Застрашујући су преокрети људских судбина и социјалних позиција, посебно ако се има у виду епилог романа. Застрашујући је биланс и каталог судбина у епилогу романа. Зло је самљело не само велики број логораша већ готово све њихове најугледније старјешине. Историјска истина подупире увјерљивост приповиједања – умјетничку истину. Прилепин је своју књижевну визију историје подупро и документима, па и дневником главне јунакиње – Галине Кучеренко.

У роману је остварен низ блиставих лирских тренутака, пробљесака и открића. Исцрпљен човјек види звијезде од којих би ваљало скувати супу. Сунце у води изгледа сасвим близу и личи на кришку маслаца. Мајчин кућни јастук се не ставља под главу, већ на срце. Артјом себе види као прогорели клавир. Он ће, разњежен над мајком пацова, подијелити хљеб са породиљом и дојиљом пацовчића, тражећи од ње да га научи животу. Артјом ће на Галином лицу угледати „зрак невидљивог заласка јесењег сунца... – као да је једини на читавом свету”. Неко је сугерисао Артјому „да сваки човек носи мало пакла на свом дну: процарајте жарачем – покуљаће смрдљиви дим”. Суочен са стихијом и са равнодушном и суровом природом, Артјом схвата како је човјек мали и слаб. „И како је огроман свет, огроман и црн.” Упркос свим језивим искуствима с људима, Артјом се не боји људи, већ без људи. Затворски криминалци – ипак људи – на крају ће му доћи главе.

Стварањем илузије истинитости и увјерљивости историјске слике логора, бављењем једним од највећих зала XX вијека, мајсторским индивидуализовањем јунака и увођењем толстојевски бројног персонажа у роман, изврсним и бројним дијалозима, драматичним и непредвидивим односима међу јунацима са пуно преокрета, вјештим коришћењем документарности, сликом човјекове сложености, контрадикторности и загонетности и упорности живота да се одржи у нељудским условима, дочаравањем неугасивих људских жеља за љубављу, приказивањем нагонског и ирационалног у човјеку, храброшћу да се суочи са ужасима човјека и историје, способношћу да избјегне једностраност и симплификације, Прилепин је постао писац чије ће слике XX вијека и визија свијета остати релевантним за долазећа времена.

Непредвидљивост у вођењу сужејних линија и неочекивани заокрети у дочаравању судбина карактеришу и крају Прилепинову прозу. Новелистичка збирка *Седам животиња* то потврђује, слиједећи Прилепиново увјерење да је живот непредвидљив и да га у приповиједању треба слиједити и поштовати.

Двије награђене Прилепинове књиге потврђују значај преводне књижевности, афирмишући преводиоца Радмилу Мечанин и промовишући Андрићеву награду у међународну књижевну чиницу.*

У Андрићграду, о Савинудне 2017. г.

* Реч приликом уручења Андрићеве награде Захару Прилепину за роман *Обиље* и збирку приповедака *Седам животи*, у Андрићевом институту, 27. јануара 2017. године у Андрићграду.